

Egy gyűjtemény útja: Apponyi Rariora

H. G. Wellsnek a science fiction egyik atyjának kedvelt gondolatmenete volt a „világagy”¹ megalkotása. Álma, ha más formában is, de mára valóra vált. Régi és modern korok tudása és bölcsessége talál egymásra az internetnek köszönhetően egy hatalmas, útvesztőkkel teli könyvtárat alkotva. Aki ismeri az utat, az előtt megnyílnak a kapuk és meríthet ebből a bölcsességből. Ehhez az ismerethez szeretnék egy kis kiegészítést adni az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában őrzött nyomtatványok digitális hozzáférési útjának bemutatásával.

Ha például a barokk hangszerek, mértékegységek, vagy járművek korabeli ábrázolására, holland és latin elnevezésére vagyunk kíváncsiak, rákereshetünk az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában Johannes Amos Comeniusnak holland-latin nyelvtankönyvére, a *Vestibulumra*². A népnevelő cseh pedagógusnak ebben a munkájában ugyanis a különféle foglalkozások és tudományok számos területéről³ található rövid képi és szöveges összefoglaló. A digitalizált változat ma már bármely internet kapcsolattal rendelkező gépről bármikor ingyen elolvasható. Comenius, a Rákócziak sárospataki kollégiumának újjászervezője, Amszterdamban töltötte életének utolsó szakaszát, itt jelent meg a fent említett munka is. Harmincnyolc rézmetszetes illusztrációja ma már a tájékoztatás mellett művészi értéket is ad a műnek. Apponyi Sándor jóvoltából a könyv 1658-as, első amszterdami kiadása található meg az Országos Széchényi Könyvtárban. Valószínűsíthetően a diplomata gróf számos útja⁴ közül az egyiket juthatott hozzá egy árverésen vagy antikváriumban. Korábbi tulajdonosról nem áll rendelkezésünkre adat. Egy bibliofil könyvtár létrejöttéhez a XIX–XX. század fordulóján egy arisztokrata gróf tehetsége, igénye és vagyona szükségeltett. Az ilyen gyűjtemények azután számos esetben váltak a nemzeti identitás forrásaivá. Így történt ez 1924-ben Apponyi Sándor bibliotékája esetében is. Így válhat mindez a digitalizálás és szolgáltatás révén a világlemlékezet és műveltség és egyáltalán a már említett „World Brain” részévé. A következőkben néhány szóban emlékezzünk meg a nagyvonalú adományozóról.

¹ Ezt ő egy világciklopédia megkonstruálásával gondolta létre hívni. H. G Wells, *World Brain*, London, 1938.

² *Joh. Amos Comeni portael der Saecken en Spraecken vestibulum rerum et linguarum*, Amstelodami, Typis Gabrielis de Roy, 1658. Jelzete: App. R. 376

³ PUKÁNSZKY Béla –NÉMETH András, *Neveléstörténet*, Budapest, 1996. < <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/06.01.html> > (2014-03-22)

⁴ W. SALGÓ Ágnes, *Gróf Apponyi Sándor = Gyűjtők és gyűjtemények: a Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük*, szerk. BOKA László és FERENCZYNÉ WENDELIN Lídia, Bp., OSZK, 2009.

Apponyi Sándor (1844–1925) családjában régi hagyomány volt az értékes könyvek, művészeti alkotások megvásárlása.⁵ Diplomata édesapja is ösztönözte a fiatal gróft a bibliofil könyvgyűjtésre, így nem is meglepő, hogy fián már nagyon fiatalon megmutatkozott a régi könyvek iránti érdeklődés. Tizennégy éves korában vásárolta meg ugyanis Londonban, ritkaságokból álló gyűjteménye első darabját. Ez egy ősnymtatvány volt, Laskai Osváth Biga Salutis című munkája. Édesapja, Apponyi Rudolf és londoni barátai, Kálnoky Gusztáv a későbbi külügyminiszter, Thomas Watts a British Library könyvtárosa és Van der Weyer belga nagykövet hatására érlelődött meg Apponyiban az elhatározás, hogy a külföldi szerzők idegenben megjelent, magyar vonatkozású, bibliofil igényű munkáit gyűjtse össze. Apja és később saját életmódja miatt megfordulhatott számos európai nagyvárosban, többek közt Münchenben, Londonban, és Párizsban is. Végigkutatta az ottani antikváriumokat és licitált a könyvaukciókon. Apja halála után 1876-ban visszavonult lengyeli birtokára és feleségül vette Esterházy Alexandra grófnőt, aki igazi társa volt a bibliofil könyvgyűjtésben és készülő könyvtári katalógusa tételeinek szerkesztésében is.⁶ Könyveinek leírásához Apponyi még párizsi útja során, 1860-ban kapta az ösztönzést az École des Langues Orientales Vivantes tanáratól, Emile Picottól. Tolna megyei visszavonultságában azután a részletes bibliográfiai ismertetések mellett az egyes művek magyar vonatkozásáról is készített egy-egy rövid leírást. Kincseit különböző fórumokon, így az Iparművészeti Múzeum⁷ és a Magyar Bibliofil Társaság⁸ által rendezett több kiállításon is bemutatta. A könyvgyűjtés mellett számos tudományterületben szerzett jártasságának és bőkezűségének köszönhetően tudta Wosinszky Mór plébános feltárni a lengyeli kultúra néven ismertté vált újkőkori komplexumot. Tudományos érdeklődésének másik fő ágát képezte, nagyanyai felmenője, Isota Nogarola életének és munkásságának megismerése. A reneszánsz tudós nő a kor számos jelentős egyéniségével folytatott levelezést. Többek közt még II. Pius pápa előtt is felolvasták episztoláját, melyben megkéri, hogy űzze ki a törököt Európából. Levelezését⁹ és életrajzát Apponyi Sándor az olasz, francia, angol, német, osztrák és svájci levél- és könyvtárak¹⁰ adatai alapján jelentette meg. A Nogarola család hiteles megjelenítése és az eredményes korrajz

⁵ SOLTÉSZ Erzsébet, *Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteménye és katalógusa = Magyarország és Európa az Apponyi-Gyűjtemény tükrében, emlékülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából*, szerk. W. SALGÓ Ágnes, Bp., OSZK, 1995.

⁶ Erről Esterházy Alexandra, Dézsi Lajoshoz írott levelében olvashatunk SZTE Klebelsberg Könyvtár MS 1698/10

⁷ *Könyvkiállítási emlék*, Budapest, 1882.

⁸ *A nyomtatott könyv díszítése I. fametszet a Magyar Bibliophil Társaság negyedik kiállítása*, Budapest, 1923, 43-50

⁹ *Isotae Nogarolae Veronensis opera quae supersunt omnia I-II*. Budapest-Bécs 1886.

¹⁰ DÉZSI Lajos, *Gróf Apponyi Sándor pályája = Gróf Apponyi Sándor emlékezete*, írta APPONYI Albert et. al. Budapest, 1926

érdekében számos művet gyűjtött össze a gróf. Mindezek mellett egyéni érdeklődési köre szerint is bővítette gyűjteményét. Így született meg egy félezer kötetes bibliofil reneszánsz könyvtár, az Apponyi Rariora. A témáját tekintve nagyobb részt történeti gyűjteményben a számos kultúrtörténeti, életrajzi, ikonográfiai, érdekesség mellett nyomdászati, orvostudományi, kertészeti vagy épp oceanográfiai művek is találhatóak. Megjelenésében is igazi különlegesség ez a kis bibliotéka, hiszen a fa- és rézmetszetekkel gazdagon illusztrált kötetek előkelő francia és angol XIX. századi kötésekben pompáznak. Apponyi Sándornak már nem maradt ideje, hogy a Rariora gyűjtemény anyagát is feldolgozza, 1924-ben azonban a Hungarika könyvtár mellett ezt is a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta. A művek szakszerű bibliográfiai azonosítását így a gróf felkérésére Végh Gyula¹¹ az Iparművészeti Múzeum igazgatója végezte el. Katalógusát felhasználva fejeződött be a szűken vett gyűjtemény feltárása a közelmúltban az Országos Széchényi Könyvtár integrált könyvtári rendszerében. (Szűken vett könyvtárat mondom, mert a nyomtatási dátum, magyar vonatkozás alapján számos munkát kiemeltek belőle és ezek katalógizálása mindig az adott gyűjteményrészsel együtt fog történni). A feltárás a HUNMARC szabályzat szerint történt, figyelembe véve Régikönyves címleírás szabályait. A digitalizált művek képfájlaiból egy szolgáltatási pdf készül az E-könyvtári Szolgáltatások Osztályán, ehhez egy URN-t generálunk, amely bekerül a katalógustételbe is a 856-os mezőbe. Illetve egy új elektronikus példányként a katalógusba is.

Az előbb bemutatott képek a közelmúltban digitalizált Comenius-kötet utómunkálatairól készültek. Comeniusnak a pedagógiatörténet óriásának célja a pansophia,¹² egy összefüggő ismeretrendszer létrehozása és hozzáférhetővé tétele volt, mely a világot a maga teljességében képezi le. A könyv, mint tudáshordozó digitalizálásával és online hozzáférhetővé tételével az Országos Széchényi Könyvtár is kiveszi a maga részét a közös tudás megteremtéséből. A számos projekt eredményeképpen néhány hónapon belül a világ bármely pontjáról ingyenesen online elérhetővé válik az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában őrzött teljes magyar nyelvű nyomtatott kulturális örökség, az RMK I-es kategória tagjai. Ez csaknem kétezer kötetet jelent. A hazai és a szomszédos országok könyvtáraival kötött cseremegállapodások következtében számos eddig hiányzó könyvhöz is hozzájutottunk digitálisan. Az őrző könyvtár döntésének megfelelően ezek egy része is szolgáltathatóvá vált

¹¹ VÉGH Gyula, *Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből*, Budapest, 1925.

¹² Z. KARVALICS László – VARGA András, *Informatorium – az intézménytől a szótörténetig = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 57. évf. 10. szám, 2010. Online: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5392&issue_id=520 > (2014-03-22)

valamilyen formában. A korábban bemutatott módon az érdeklődő csak rákeres a katalógusunkban a keresett mű címére, szerzőjére vagy, ha tudja, a jelzetére és a feltárt adatok alatt megjelenik a digitális dokumentum linkje. Erről megtekinthető, elolvasható a könyv.

Hosszú folyamat eredményeképpen jutottunk idáig. Az elmúlt négy év fotómegrendeléseinek grafikonjáról több hasznos következtetést vonhatunk le a digitalizálási tendenciákra, megrendelésekre vonatkozóan. Látszik például, hogy a 2010-es évtől fokozatosan esett a fotómegrendelések száma. Alaposabban szemügyre véve az ábrát elkülönül, hogy a megrendelések jelentős részét az úgynevezett állományvédelmi digitalizálás tette ki. Ezért érdemes enélkül az összetevő nélkül is vizsgálni kicsit. A következő ábrához már nem számítottam be a saját célra történő digitalizálásokat. Itt csak a fotómegrendelések és hozzájuk arányosítva a külföldi megrendelések grafikonja látható. Jól szemlélteti az ábra a külföldi megrendelések számának folyamatos növekedését 2011-től. Ennek egyik oka lehet, hogy a katalógusunkból egyre több régi nyomtatvány fotója érhető el vízjelezett, lebutított formában. Ez a minőség publikációhoz nem elégséges, de a kutató fel tudja mérni belőle, hogy a dokumentum, a szöveg, az esetleges metszetek állapota megfelel-e az ő igényeinek. A külföldi megrendelések nagy része közlési célból születik. Természetesen hazai megrendeléseket is kapunk publikációs szándékkal. A következő diagramon éves lebontásban a közzététel céljára rendelt fotók statisztikája látható. Ebben az esetben a könyvtár közlési díjat is kérhet egyéni elbírálás alapján.

Végül az utolsó ábrán egy kiegészítést kapcsoltam az eddigiekhez. Két fontos jellemző látható rajta. Az egyik a megrendelések hullámzó váltakozása ez a digicsere kapcsolatok felélénkülésének vagy elmaradásának hozománya. A másik eredmény pedig arányait tekintve a várakozásoknak megfelelő adat, mégpedig az, hogy a fotómegrendelések egyre nagyobb hányada a digitalizálás előre haladtával párhuzamosan már korábban lefotózott dokumentumról születik. Ez megkönnyíti a fotólabor munkáját, de főként meggyorsítja a folyamatot. Egy-egy fotómegrendelés teljesítése átlagosan két hetet szokott igénybe venni a labor leterheltségétől függően. Tervek szerint pedig 2017 végére a teljes Régi Nyomtatványok Tárában őrzött régi magyar könyvtár állománya digitalizálásra és szolgáltatásra kerül, teljessé téve a más könyvtárakban fellelhető, de tőlünk hiányzó könyvekkel.

Melyek ezek a könyvtárak?

A Régi Magyarországi Nyomtatványok szerkesztőségének nyilvántartása alapján már működő illetve megújítandó kapcsolatban állunk a térképen jelölt szlovákiai, romániai és cseh

könyvtárakkal. Velük főként az RMK I-II. kategóriában történik a digitális dokumentumok cseréje. Mint érdekességet említem meg a prágai Manuscriptoriumot,¹³ ahová száz nálunk őrzött ősnymtatvány került feltöltésre a digicsere projekt keretében.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárával már egy korábbi együttműködés keretében kerültek digitalizálásra és szolgáltatásra a magyar származású, XVII. századi oszmán-török nyomdász Ibrahim Müteferrika¹⁴ kiadványai. Ez az együttműködés most digicsere projekt keretében folytatódik. Mindezek a digitalizált tartalmak természetesen az Országos Széchényi Könyvtár katalógusából is elérhetők a már ismertetett módon, a Digitális Könyvtáron keresztül. További cserekapcsolatban állunk a Debreceni Egyetemi Könyvtár és ELTE Egyetemi Könyvtárral a hiányzó RMK kategóriába tartozó könyvek tekintetében.

Erre a törzsszolgáltatásra azután további szolgáltatási ágak épülhetnek. Ilyen lehetőség például az internetes kritikai kiadások megjelenítése, ennek új lendületet fog adni Digital Scholarly Editions Initial Training Network¹⁵ által indított projekt, melynek célja a digitális kritikai kiadásokkal foglalkozó szakemberek képzése. Erre a szolgáltatásra korábban a számos külföldi¹⁶ példa mellett magyar megvalósítások is születtek. Ilyen az ELTE által működtetett Hálózati kritikai kiadássorozat¹⁷ vagy az ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszékének régi magyar verseket tartalmazó repertoriuma,¹⁸ az RPHA.

Előadásomban az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára példáján keresztül igyekeztem bemutatni egy feldolgozási, digitalizálási és szolgáltatási gyakorlatot, kitérve az erre épülő jelenlegi és jövőbeli szolgáltatások rövid ismertetésére. Ez talán egy válasz lehet a kérdésre: Hogyan állítható a technika a narratíva szolgálatába?

¹³ Manuscriptorium Európai Digitális Könyvtár <<http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=hu>> (2014-03-15)

¹⁴ Isztambuli ősnymtatványok a MTAK Keleti Gyűjteményében <<http://mutferrika.mtak.hu/hu/nyomda.htm>> (2014-03-15)

¹⁵ Digital Scholarly Editions Initial Training Network <<http://dixit.uni-koeln.de/home.html>> (2014-03-15)

¹⁶ Ilyenek a francia Répertoire de littérature et de poésie <<http://www.ph-ludwigsburg.de/html/2b-frnz-s-01/overmann/baf3/3d.htm>> (2014-03-15)

vagy a szlovén kezdeményezés: Scholarly Digital Editions of Slovenian Literature <<http://nl.ijs.si/e-zrc/index-en.html>> (2014-03-15)

¹⁷ Hálózati kritikai kiadássorozat <<http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/index/>> (2014-03-15)

¹⁸ Répertoire de la poésie hongroise ancienne <<http://rpha.elte.hu/rpha/>> (2014-03-19)